

**РОЗМЕЖУВАННЯ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ,
СПІЛЬНОЮ ОЗНАКОЮ ЯКИХ Є СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНІ
НАСЛІДКИ У ВИГЛЯДІ ШКОДИ ЗДОРОВ'Ю ЛЮДИНИ:
ЗМІСТ СПІЛЬНИХ ОЗНАК**

Л. Брич

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна*

Проаналізовано зміст понять, якими у законі позначені окремі види наслідків, що полягають у заподіянні шкоди здоров'ю людини, запропоновано шляхи їх удосконалення.
Ключові слова: шкода здоров'ю людини, спільні ознаки складів злочинів.

Постановка проблеми. Як відомо, відповідальність за заподіяння шкоди здоров'ю людини, встановлена у КК України не лише статтями розділу II Особливої частини “Злочини проти життя та здоров'я особи”. Склади злочинів, суспільно небезпечні наслідки яких охоплюють шкоду здоров'ю людини у різних її кількісних проявах, поміщені й у інших розділах Особливої частини КК. Здоров'я людини у цих випадках виступає додатковим безпосереднім об'єктом [10, с. 142]. Відповідні статті є у більшості розділів Особливої частини КК, крім розділу XVI “Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку”.

Та й у межах розділу II Особливої частини КК, закріплено не лише складі злочинів, у яких шкода здоров'ю людини є єдиним наслідком, об'єднані в теорії кримінального права у групу – злочини проти здоров'я, де здоров'я людини “є єдиним чи основним безпосереднім об'єктом” [10, с. 142]. Статтями цього розділу встановлюється й відповідальність за злочини, об'єднані у теорії кримінального права у групу – злочини, що ставлять в небезпеку життя і здоров'я [12, с. 63–76], у юридичних складах яких шкода здоров'ю людини є єдиним чи одним з альтернативних наслідків поряд зі смертю. Відповідно, здоров'я людини у цих складах є додатковим безпосереднім об'єктом.

Наявність спільної ознаки, тобто такої, яка має однаковий зміст у кількох складах злочинів, викликає як потребу теоретично з'ясувати відмінності між цими складами злочинів, так і розмежувати сферу застосування кожної з норм, що містять складі злочинів, ознакою яких є суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди здоров'ю людини. Але спочатку потрібно окреслити коло складів злочинів, котрі потребують розмежування. Очевидно, що таке коло, в розглядуваному контексті, складають всі складі злочинів, що мають наслідком заподіяння будь-якого виду шкоди здоров'ю людини. Як пише В.О. Навроцький, характер заподіяної шкоди є одним з найпоширеніших критеріїв, за якими формується версія кримінально-правової кваліфікації [16, с. 89].

Перш за все, потрібно дослідити те, що об'єднує ці складі злочинів, й відповідно породжує потребу в їхньому розмежуванні – спільні ознаки. Як було задекларовано у назві цієї роботи, критерієм об'єднання відповідних складів злочинів у одну групу стало те, що ознакою кожного з них є суспільно небезпечні наслідки, що полягають у шкоді здоров'ю людини.

Стан дослідження. Питання розмежування конкретних складів злочинів, у яких здоров'я людини є єдиним чи одним із кількох безпосередніх об'єктів, піднімались у кримінально-правовій літературі, як правило, в межах дослідження

того чи іншого злочину, наслідком якого є шкода здоров'ю людини і, як правило, лише щодо окремих аспектів проблеми або щодо окремих злочинів [2, с. 6–49; 5, с. 191–206]. Авторами розглядався зміст окремих понять, що позначають певні прояви шкоди здоров'ю людини [2, с. 37; 4, с. 46; 5, с. 166–168; 6, с. 222–223; 11, с. 343; 21, с. 12–27; 29, с. 82–113;]. Проте у кримінально-правовій літературі не встановлювалося співвідношення між ними, не робилося узагальнень стосовно змісту понять, що охоплюють заподіяння шкоди здоров'ю людини, не пропонувалося єдине значення для тих понять, котрі стосовно різних статей Особливої частини КК мають різний зміст.

Тому **метою** цієї роботи є дослідження змісту поняття “шкода здоров'ю людини” та понять, що позначають різні прояви такої шкоди, під кутом зору того, що вони є елементом певної системи.

Виклад основних положень. Поняття “шкода здоров'ю людини” має широкій обсяг. Логіко-граматична конструкція “шкода здоров'ю людини” та її варіанти вживається у багатьох статтях Особливої частини КК, але не в усіх випадках для позначення наслідків, що відображаються цим поняттям. Так, у ч. 1 ст. 265¹ КК “Незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію” термін “може заподіяти шкоду здоров'ю людей” є однією з характеристик предмета злочину – пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію. А у ч. 2 ст. 265 “Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами” та у ч. 2 ст. 265¹ термін “спричинення шкоди здоров'ю людей” позначає мету вчинення відповідного суспільно небезпечного діяння, реалізація якої уже є ознакою кожного із складів злочинів, закріплених у частинах 3-х названих статей, де суспільно небезпечні наслідки, що полягають у заподіянні шкоди здоров'ю позначені терміном “інші тяжкі наслідки”. У ч. 1 ст. 346 КК “Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча” термін “шкода здоров'ю” позначає зміст погрози щодо потерпілого, різні за тяжкістю прояви реалізації котрої є ознакою, за якою диференційовано кримінальну відповідальність у відповідних складах злочинів (ч. 2, 3 ст. 346 КК).

Стосовно поняття “заподіяння шкоди здоров'ю людей”, вжитого у диспозиції ч. 1 ст. 181 КК “Посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів” науковці демонструють різні підходи. Бачення деякими авторами поняття “шкода здоров'ю людей” у логіко-граматичній конструкції “і поєднана із заподіянням шкоди здоров'ю людей або статевою розпустою” як такого, котре охоплює суспільно небезпечні наслідки відповідного складу злочину виявляється у їхніх пропозиціях кваліфікувати відповідні діяння за сукупністю злочинів лише у випадках вчинення поряд з “основним” діянням, передбаченим ч. 1 ст. 181 КК, діянь, що фігурують у конструкції складу відповідного злочину, як поєднані з ним, і становлять собою самостійні, але більш небезпечні склади злочинів [18, с. 448; 19, с. 335].

Алогічну позицію щодо розуміння змісту логіко-граматичної конструкції, що міститься у ч. 1 ст. 181 КК, позначеної терміном “заподіяння шкоди здоров'ю людей”, демонструють С.Ф. Денисов та Д.О. Сіц. Спочатку, вони стверджують, що до поняття “заподіяння шкоди здоров'ю людей” у складі злочину, передбаченому ч. 1 ст. 181 КК, можна віднести як заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, розлад психічного стану, фізичне виснаження організму, так і заподіяння смерті. А вже у наступному реченні, суперечачи самі собі, пишуть про необхідність додаткової кваліфікації “у разі заподіяння середньої тяжкості чи

тяжких тілесних ушкоджень (ст. 121, 122 КК України), мордування (ч. 2 ст. 126), катування (ст. 127), доведення до самогубства (ст. 120), умисне убивство (ст. 115), вбивство через необережність (ст. 119), зґвалтування (ст. 152), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153), статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155)". С.Ф. Денисов і Д.О. Сіц відносять логіко-граматичну конструкцію "поєднання із заподіянням шкоди здоров'ю людей" до одного з двох "основоположних елементів суспільно небезпечного діяння" [6, с. 222–223].

Для того, щоб зробити висновок про дійсний зміст аналізованого поняття в контексті складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 181 КК, потрібно встановити місце розглядуваної логіко-граматичної конструкції в системі ознак складу злочину. Ключем для цього стане визначення ролі терміну "поєднаний" у ч. 1 ст. 181 КК у логіко-граматичній конструкції "і поєднана із заподіянням шкоди здоров'ю людей або статевою розпустою". Наведена логіко-граматична конструкція є однією з двох обов'язкових характерних рис групи, за організацію якої або керівництво якою встановлена кримінальна відповідальність у ч. 1 ст. 181 КК. Але діяльність цієї групи, як обґрунтовано стверджує М.І. Хавронюк, знаходиться за межами аналізованого складу злочину, а злочин є закінченим з моменту організації групи [32, с. 185]. Заподіяння шкоди здоров'ю людей не може бути визнано таким структурним елементом розглядуваного складу злочину, як суспільно небезпечні наслідки. Адже наслідок у вигляді шкоди здоров'ю людей не може перебувати у прямому причинному зв'язку із діями, що полягають у організації і керівництві відповідною групою. Шкода здоров'ю людей може бути наслідком певних інших дій організатора, керівника чи учасників такої групи. Очевидно, що все таки криміналізації у аналізованій статті піддана організація і керівництво групою, діяльність якої спрямована на заподіяння шкоди здоров'ю людей або статевою розпустою. Це все дає підстави для висновку, що термін "поєднаний" вжитий у диспозиції ч. 1 ст. 181 КК недоречно – не у відповідності до лінгвістичного значення цього слова. Мова йде не про поєднання, а про спрямованість, мету діяльності відповідної групи. На це звертає увагу й М.І. Хавронюк у запропонованій ним новій редакції ч. 1 ст. 181 КК [32, с. 185]. Тому не можна погодитись з авторами, які ведуть мову про сукупність злочинів лише у випадках вчинення поряд з "основним" діянням, передбаченим ч. 1 ст. 181 КК, діянь, що фігурують у конструкції складу відповідного злочину, як поєднані з ним, і становлять собою самостійні, але більш небезпечні склади злочинів [18, с. 48; 19, с. 335]. Заподіяння будь-якої кримінально-карані шкоди здоров'ю і будь-які кримінально-карані прояви статевої розпусти, вчинені такою групою підлягають самостійній кваліфікації.

Логіко-граматична конструкція "заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого" позначає суспільно небезпечні наслідки, наприклад, у таких складах злочинів: "Порушення вимог законодавства про охорону праці" (ч. 1 ст. 271 КК), "Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпечністю" (ч. 1 ст. 272 КК), "Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах" (ч. 1 ст. 273 КК), "Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки" (ч. 1 ст. 274 КК), "Порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд" (ч. 1 ст. 275 КК), "Самовільне без потреби зупинення поїзда" (ст. 283 КК), "Порушення правил поведінки з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами" (ч. 1 ст. 326

КК), “Заготівля, перероблення або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції” (ч. 1 ст. 327 КК), а “спричинення істотної шкоди здоров’ю потерпілого” названо як наслідок у ч. 1 ст. 137 КК “Неналежне виконання обов’язків щодо охорони життя та здоров’я дітей”. Для позначення наслідків складу злочину це неадекватне поняття – поняття загальнозовживаний зміст якого є ширшим, ніж той, який ми можемо надати відповідній ознаці складу злочину. Адже поняття “заподіяння шкоди здоров’ю” дуже широке за обсягом. Воно охоплює як кримінально-карані (побої, умисні легкі, середньої тяжкості, тяжкі тілесні ушкодження), так і не кримінально-карані прояви такої шкоди (легке тілесне ушкодження, заподіяне через необережність). Встановлюючи зміст і обсяг цього оціночного поняття як такого, що позначає суспільно небезпечні наслідки складу злочину, ми повинні враховувати ще й інші фактори, в тому числі, санкцію відповідних статей Особливої частини КК. Як слушно зауважує Є.В. Фесенко, “наслідок, якщо йому надається кваліфікуюче значення, має піддаватись або кількісним вимірам, або конкретному якісному визначенню, якщо його навіть сформульовано як оцінне поняття. У протилежному разі він не може бути ознакою складу злочину через неможливість його точного встановлення” [31, с. 118].

Тому не дивно, що більшість коментаторів оминає з’ясування змісту аналізованого поняття [12, с. 441–446; 19, с. 659–663; 20, с. 1078–1083; 31, с. 114–123, 182–188]. Існуючі ж поодинокі тлумачення мають нечітке, розмите значення. “Заподіяння шкоди здоров’ю потерпілого означає фактичне захворювання внаслідок вказаних дій хоча б однієї особи (за винятком того, хто брав участь у вчиненні цього злочину). Злочин визнається закінченим з моменту настання будь-якого вказаного наслідку, – написано у одному з підручників” [11, с. 343]. З наведеного тлумачення не зрозуміло, який вид та розмір шкоди здоров’ю, на думку авторів, охоплюється розглядуваними наслідками. Щодо злочинів проти безпеки виробництва це поняття, підтримуючи відповідні роз’яснення постанови Пленуму Верховного Суду України, виданої на базі КК України 1960 р. [27, п. 11], тлумачать так: “Шкода здоров’ю потерпілого охоплює види виробничого травматизму або нещасних випадків із сторонніми виробництву, пов’язані із заподіянням одній особі середньої тяжкості тілесного ушкодження або заподіянням одній чи кільком особам легких тілесних ушкоджень, що спричинили розлад здоров’я або незначну втрату працездатності” [4, с. 46]. Такий підхід до розуміння терміну “шкода здоров’ю потерпілого” не можна назвати послідовним. По-перше, виникає запитання, чому в обсяг цього поняття включено легке тілесне ушкодження. Загальновідомо, що відношення винного до суспільно небезпечних наслідків у кожному із злочинів проти безпеки виробництва може бути лише необережним. За необережне ж заподіяння легких тілесних ушкоджень відповідальність у КК не встановлена [32, с. 59]. Більш обґрунтованим є підхід згідно з яким “в усіх статтях, які передбачають заподіяння тілесних ушкоджень, як наслідок порушення певних правил (тобто ставлення до їх заподіяння може бути тільки необережним) мову слід вести тільки про тяжкі або середньої тяжкості тілесні ушкодження” і в зв’язку з цим внести відповідні зміни до статей Особливої частини КК [32, с. 59]. По-друге, якщо поняття “шкода здоров’ю потерпілого” охоплює легке тілесне ушкодження, що спричинило розлад здоров’я або незначну втрату працездатності, то з яких підстав в обсяг цього поняття не включено легке тілесне ушкодження, що не спричинило короточасного розладу здоров’я або незначної втрати працездатності. Незважаючи на те, що в самому понятті “легке тілесне ушкодження, що не спричинило короточасного розладу здоров’я або

незначної втрати працездатності” закладена суперечність (виходить, що злочин проти здоров'я не заподіяв шкоду здоров'ю), умисне заподіяння вказаного ушкодження віднесене законодавцем до злочинів проти здоров'я.

Навряд чи ситуацію з тлумаченням терміну “шкода здоров'ю людини” та його варіантів, вжитих для позначення суспільно небезпечних наслідків злочину, можна однозначно вирішити на базі чинного законодавства. Ця проблема є ще одним кричущим про необхідність змін фактом на користь пропозицій, що обґрунтовуються у цій праці, позначати суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди здоров'ю вказівкою на конкретний вид, розмір шкоди, кількість потерпілих та форму вини, з якою вони вчиняються. Звісно, що закон має бути лаконічним, але не всупереч і не за рахунок його точності і зрозумілості. *Leges intellegi ab omnibus debent* [закони повинні бути зрозумілі кожному]. *Ubi jus incertum, ubi nullum* [коли закон невизначений, закону нема]. *Ex ambquo controversia nascitur* [незрозумілість породжує суперечність]. А термін “заподіяння шкоди здоров'ю людини” для позначення суспільно небезпечних наслідків придатний і доречний як узагальнююче поняття, зміст якого має бути уточнений щодо кожного конкретного злочину як у самому законі, так і у текстах, що роз'яснюють закон. Доцільність використання цього терміна для позначення інших ознак складу злочину, наприклад, ознак предмета, змісту погрози, мети, не викликає заперечень.

Як відомо, суспільно небезпечні наслідки, які охоплюються ємним поняттям “шкода здоров'ю людини” у різних складах злочинів мають різні кількісні і якісні параметри. С.В. Расторопов вважає, що щодо складів злочинів, котрі не відносяться до групи складів злочинів проти здоров'я, про наслідки у вигляді шкоди здоров'ю свідчить пряма вказівка законодавця на ознаки, що характеризують наслідки властиві складам злочинів проти здоров'я, або, якщо у логіко-граматичній конструкції певного складу злочину фігурує вказівка на насильство чи тяжкі наслідки або інші тяжкі наслідки [28, с. 371–372]. Такий підхід не можна сприйняти як універсальний. Якщо наявність прямої вказівки у диспозиції відповідної статті Особливої частини КК на один з видів тілесних ушкоджень, чи на якусь ознаку певного виду тілесних ушкоджень (безплідність як у ч. 2 ст. 134 КК; тривалий розлад здоров'я як у ч. 2 ст. 142 КК), або на насильство не залишає сумніву щодо того, що одним з безпосередніх об'єктів відповідного злочину, котрий хоч і не відноситься до групи злочинів проти здоров'я, є здоров'я людини. То терміни “тяжкі наслідки” та “інші тяжкі наслідки” прямо вказують на заподіяння шкоди здоров'ю людини лише в поєднанні з іншими ознаками складу злочину, що мають відповідний зміст (родовим об'єктом, суспільно небезпечним діянням). Як підмітив В.В. Мальцев, термін “тяжкі наслідки” у кримінальному законодавстві носить універсальний характер, він широко застосовується і для позначення, наприклад, шкоди, що заподіюється політичним, економічним, майновим інтересам чи правильній діяльності державного, громадського апарату, інтересам правосуддя або порядку несення військової служби [14, с. 78].

Позначення суспільно небезпечного наслідку у вигляді шкоди здоров'ю людини у різних статтях Особливої частини КК характеризується розмаїттям термінів: тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 133; ч. 3 ст. 146; ч. 2 ст. 147; ч. 3 ст. 149; ч. 2 ст. 151; ст. 166; ч. 2 ст. 169; ч. 2 ст. 254; ч. 4 ст. 303, ч. 3 ст. 323; ч. 2 ст. 364; ч. 3 ст. 365; ч. 2 ст. 366; ч. 2 ст. 367; ч. 3 ст. 371; ст. 380 КК), інші тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 110; ч. 3 ст. 135; ч. 2 ст. 137; ч. 2 ст. 139; ст. 141; ч. 2 ст. 155; ч. 3 ст. 161; ч. 2 ст. 194; ч. 3 ст. 194¹; ч. 3 ст. 204; ч. 3 ст. 206; ст. 236; ч. 2 ст. 239; ч. 2 ст. 240; ч. 2 ст. 241; ч. 2 ст. 242; ч. 2 ст. 243; ч. 2 ст. 245; ч. 2 ст. 253; ч. 2 ст. 258; ч. 5 ст. 260;

ст. 264; ч. 3 ст. 265¹; ч. 2 ст. 267; ч. 4 ст. 267¹; ч. 2 ст. 269; ч. 2 ст. 270; ч. 2 ст. 271, ч. 2 ст. 272; ч. 2 ст. 273; ч. 2 ст. 274; ч. 2 ст. 275; ч. 3 ст. 278; ч. 3 ст. 279; ч. 3 ст. 280; ч. 3 ст. 281; ч. 2 ст. 283; ч. 2 ст. 294; ч. 2 ст. 326; ч. 2 ст. 347; ч. 2 ст. 351; ч. 3 ст. 355; ч. 2 ст. 375; ч. 2 ст. 378; ч. 2 ст. 381; ч. 2 ст. 399 КК), тяжкі наслідки для хворого (неповнолітньому) (ст. 138; ч. 1 (ч. 2) ст. 140 КК), особливо тяжкі наслідки (ч. 4 ст. 152; ч. 3 ст. 153 КК); насильство, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого (ч. 2 ст. 149; ч. 2 ст. 186; ч. 2 ст. 206; ч. 2 ст. 278; ч. 2 ст. 289; ч. 2 ст. 312; ч. 2 ст. 355 КК), насильство, яке є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого (ч. 3 ст. 149; ч. 1 ст. 187; ч. 3 ст. 189; ч. 3 ст. 206; ч. 3 ст. 262; ч. 3 ст. 278; ч. 3 ст. 280; ч. 3 ст. 289; ч. 3 ст. 312; ч. 3 ст. 313; ч. 3 ст. 355 КК), тривалий розлад здоров'я (ч. 2 ст. 134; ч. 2 ст. 142 КК), істотна шкода для здоров'я, фізичного розвитку (ч. 2 ст. 150 КК), фізичне насильство (ч. 1 ст. 152; ч. 1 ст. 153 КК), насильство (ч. 2 ст. 157; ч. 1 ст. 160; ч. 2 ст. 161; ч. 2 ст. 162; ст. 174; ч. 1 ст. 258¹, ч. 3 ст. 342; ч. 2 ст. 365; ч. 2 ст. 373 КК), легкі або середньої тяжкості тілесні ушкодження (ч. 2 ст. 345; ч. 2 ст. 346; ч. 2 ст. 350; ч. 2 ст. 377; ч. 2 ст. 398 КК); середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження (ч. 2 ст. 276; ч. 2 ст. 277; ч. 2 ст. 282; ст. 287; ст. 288; ч. 2 ст. 314 КК), середньої тяжкості тілесне ушкодження (ч. 2 ст. 281; ч. 1 ст. 286 КК); тяжке тілесне ушкодження (ч. 4 ст. 187; ч. 4 ст. 189; ч. 2 ст. 286; ч. 3 ст. 345; ч. 3 ст. 346; ч. 3 ст. 350; ч. 3 ст. 398; ч. 2 ст. 399 КК); безплідність (ч. 2 ст. 134; ч. 2 ст. 155 КК), вилучення у людини органів або тканин (ч. 2 ст. 143 КК); спричинили поширення цих (епідемічних та інших заразних) захворювань (ст. 325 КК), заподіяло шкоду здоров'ю (ч. 1 ст. 271, ч. 1 ст. 272, ч. 1 ст. 273, ч. 1 ст. 274, ч. 1 ст. 275, ст. 283, ч. 1 ст. 326, ч. 1 ст. 327, ч. 1 ст. 381 КК), заподіяло істотну шкоду здоров'ю (ч. 1 ст. 137, ч. 2 ст. 150 КК).

Доцільність у такому законодавчому підході знайти важко. Проблемність – очевидна. Різноманітність термінів могла б бути викликана потребою диференціювати кримінальну відповідальність за заподіяння різної шкоди здоров'ю людини. Проте чіткої диференціації кримінальної відповідальності стосовно злочинів, що заподіюють шкоду здоров'ю, якраз не спостерігається. Навпаки, як звертає увагу М.І. Хавронюк, законодавець шляхом встановлення однакового покарання за різні за ступенем суспільної небезпеки наслідки (загибель людей і тяжкі тілесні ушкодження) у різних статтях Особливої частини фактично прирівнює їх [32, с. 40]. Ще більш очевидним є таке зрівняння, коли у одній частині однієї й тієї самої статті Особливої частини КК законодавець називає різні за ступенем суспільної небезпеки наслідки (середньої тяжкості, тяжке тілесне ушкодження або смерть у ст. 287 КК; побої, легке або середньої тяжкості тілесне ушкодження у ч. 2 ст. 350 КК). В окремих випадках обсяг понять, позначених відмінними за своєю словесною формою термінами збігається в повному обсязі або частково. Наприклад, “тривалий розлад здоров'я”, “середньої тяжкості тілесне ушкодження”. У інших випадках стосовно різних складів злочинів зміст вербально тотожних термінів є неоднаковим. Особливо це стосується понять “тяжкі наслідки”, “інші тяжкі наслідки”, “насильство”. На вживання законодавцем у різному та суперечливому значенні понять, “тяжкі наслідки”, “інші тяжкі наслідки” звертав увагу М.І. Хавронюк. Цей вчений показав, як у різних статтях Особливої частини КК одні й ті самі наслідки в одних випадках охоплюються, а у інших – не охоплюються поняттями “тяжкі наслідки”, “інші тяжкі наслідки” чи “особливо тяжкі наслідки” [32, с. 38–40]. Інколи сам законодавець закладає різне значення цих понять у законодавчі конструкції. Або ж висновок про різне значення однакових термінів впливає із тлумачення, залежно від того, яке смислове

навантаження мають терміни, в альтернативі з котрими у диспозиції статті (частини статті) Особливої частини КК названі ті, що позначають наслідки у вигляді шкоди здоров'ю людини. Проблема з'ясувати зміст вжитих законодавцем термінів, що позначають наслідки у вигляді шкоди здоров'ю людини, породжена їх розмаїттям, ускладнена ще й необхідністю встановити межі відповідних понять, що викликано вживанням у одному ряду термінів, що позначають поняття, зміст яких перекривається. Так, у ч. 3 ст. 206, ч. 3 ст. 278; ч. 3 ст. 355 КК альтернативно названі такі різновиди шкоди здоров'ю, як насильство, що є небезпечним для життя чи здоров'я та інші тяжкі наслідки. Як відомо, складовою поняття “насильство, що є небезпечним для життя чи здоров'я” прийнято вважати заподіяння потерпілому середньої тяжкості тілесного ушкодження. Таке ж ушкодження є складовою частиною поняття “інші тяжкі наслідки”.

Також існує проблема визначити, чи охоплюється заподіяння шкоди здоров'ю поняттями “тяжкі наслідки” чи “інші тяжкі наслідки” у тих складах злочинів, де шкода здоров'ю не може перебувати у прямому причинному зв'язку із суспільно небезпечним діянням (ч. 2 ст. 329; ч. 2 ст. 374; ч. 1 ст. 403 КК).

Встановлювати зміст понять, якими у законі позначені наслідки у вигляді різноманітної шкоди здоров'ю потрібно відносно якоїсь константи. Таким мірилом повинні стати виділені самим законодавцем види злочинів проти здоров'я. Надалі у цій роботі види складів злочинів проти здоров'я будуть не лише основою встановлення змісту вжитих законодавцем термінів, що позначають наслідки у вигляді шкоди здоров'ю людини, а й базисом, з яким буде встановлюватись співвідношення інших складів злочинів та норм, що їх закріплюють.

Однією з ключових проблем для кваліфікації злочинів розглядуваної групи є встановлення змісту і співвідношення понять “тяжкі наслідки”, “інші тяжкі наслідки”, “особливо тяжкі наслідки”, щодо змісту кожного з яких у кримінальному праві немає однастайності. Так, З.А.Тростюк, посилаючись на науково-практичні коментарі, зауважує, що “вчені-криміналісти по-різному визначають поняття “інші тяжкі наслідки” [30, с. 169]. Ця проблема має три аспекти: по-перше, чи охоплюється вказаними наслідками заподіяння лише фізичної шкоди людині чи й шкода іншого характеру; по-друге, чи охоплюється вказаними наслідками такий прояв фізичної шкоди людині як смерть; по-третє, які конкретні прояви фізичної шкоди людині становлять зміст цих понять.

Пленум Верховного Суду України, не диференціюючи поняття “тяжкі наслідки” та “інші тяжкі наслідки”, щодо злочинів проти довкілля роз'яснює їх як єдине поняття. “Під тяжкими наслідками... слід розуміти: загибель чи масове захворювання людей, істотне погіршення екологічної обстановки, в тому чи іншому регіоні (місцевості); зникнення, масові загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу; неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об'єкти або використовувати природні ресурси в певному регіоні; відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об'єкти або використовувати природні ресурси в певному регіоні; генетичне перетворення тих чи інших природних об'єктів; заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах тощо” [26, п. 5].

Щодо злочинів, які в чинному КК, передбачені статтями розділу “Злочини проти безпеки виробництва” існує таке роз'яснення Пленуму Верховного Суду України: “Під “іншими тяжкими наслідками”... треба розуміти заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одній чи кільком особам, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом чи більше особам, значних матеріальних збитків державній,

громадській організації або громадянам, а так само тривалий простій підприємств, цехів або їх виробничих дільниць” [27, п. 12]. Такий підхід не заперечується у кримінально-правовій літературі [4, с. 46].

Із наведених цитат видно, що Пленум Верховного Суду України даючи роз’яснення поняттям “тяжкі наслідки” та “інші тяжкі наслідки” виходить із широкого розуміння цих понять, як таких що охоплюють як фізичну шкоду людині, так і шкоду іншого характеру. Крім того, вважає їх тотожними. Такий самий підхід спостерігається й у кримінально-правовій літературі [32, с. 38].

Перш ніж встановлювати зміст названих понять, слід зауважити, що поняття “тяжкі наслідки” та “інші тяжкі наслідки” не можна ототожнювати. Поняттям “тяжкі наслідки” законодавцем позначаються суспільно небезпечні наслідки, які є безальтернативною ознакою складу злочину. Обсяг цього поняття сам по собі є дуже широким. Крім того, він не обмежений обсягами інших понять, що мало б місце, якби вони були названі з ним в одному переліку. Зміст поняття “тяжкі наслідки” залежить від змісту суспільно небезпечного діяння у відповідному складі злочину. Тому аналізоване поняття не може мати однакового значення у всіх складах злочинів. Такий стан речей суперечить принципу системності кримінального права, не сприяє засвоєнню положень чинного КК особами, яким належить його застосовувати.

“Інші тяжкі наслідки” – це завжди наслідки альтернативні. Відповідно обсяг цього поняття залежить від тих понять, що позначають суспільно небезпечні наслідки, в поєднанні з якими воно назване у диспозиції статті (частини статті) Особливої частини КК. В.О. Навроцький писав, що всі терміни, які використані у відкритих переліках, позначають однорідні поняття [17, с. 646].

Досить слушним є міркування З.А. Тростюк, що у “статтях Особливої частини КК України, де поєднуються в одну логіко-граматичну конструкцію звороти “загибель людей” та “інші тяжкі наслідки”, необхідно розуміти лише заподіяння певної фізичної шкоди потерпілому. Адже шкода, яка позначена термінологічним зворотом “інші тяжкі наслідки” повинна бути одно порядковою з загибеллю людей (фізичною шкодою)” [30, с. 169]. Але тут потрібно уточнити, що таке тлумачення поняття “інші тяжкі наслідки” поширюється тільки на випадки, коли “загибель людей” названа у диспозиції статті (частини статті) Особливої частини КК як єдина альтернатива іншим тяжким наслідкам. Адже, як вказував В.В. Мальцев критерій встановлення змісту оціночного поняття, яким позначені суспільно небезпечні наслідки у конкретному складі злочину, повинен лежати у площині охоронюваного об’єкта [14, с. 127]. Проте, у кожній з наведених З.А. Тростюк цитат йдеться про поняття “інші тяжкі наслідки” щодо різних категорій злочинів, передбачених статтями різних розділів Особливої частини КК. Різне змістовне наповнення аналізованого поняття безпосередньо визначається змістом того поняття чи тих понять, у поєднанні з якими у диспозиції статті Особливої частини воно назване. Адже, у деяких складах злочинів альтернативою іншим тяжким наслідкам, крім загибелі людей, є суспільно небезпечні наслідки, що полягають у шкоді, за характером відмінній від фізичної шкоди людині. Наприклад, у ч. 3 ст. 265 КК “Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами” альтернативою загибелі людей та іншим тяжким наслідками названо майнову шкоду у великому розмірі та значне забруднення довкілля, які у відкритому переліку суспільно небезпечних наслідків передують іншим тяжким наслідкам. А це означає, що в такому випадку поняття “інші тяжкі наслідки” включає не лише фізичну шкоду людині, а й шкоду такого характеру, що є однопорядковим із майновою шкодою у

великому розмірі та значним забрудненням довкілля. Тому, виходячи з чинного законодавства, поняттю “інші тяжкі наслідки” не можливо надати однакового значення для всіх складів злочинів. Якщо розглядати ситуацію з позицій *de lege ferenda*, підхід потрібно змінити. І для позначення наслідків, що полягають у фізичній шкоді людині, відмовитись від використання таких багатозначних понять як “тяжкі наслідки” та “інші тяжкі наслідки”, зміст яких потрібно визначати по-іншому щодо кожного складу злочину, враховуючи зміст і структуру безпосереднього об'єкта злочину. Зокрема, наслідки, що полягають у шкоді здоров'ю потрібно уточнювати, наприклад, позначивши їх термінами, що мають чітко визначений і відомий всім зміст: тяжкі чи середньої тяжкості тілесні ушкодження. Такий підхід уже апробований у КК України, зокрема, у ст. 286, ч. 2 ст. 314 КК та багатьох інших статтях Особливої частини КК. Так само формулює наслідки у вигляді шкоди здоров'ю людини стосовно злочинів, передбачених статтями, що знаходяться за межами розділу VII “Злочини проти особи”, законодавець РФ, тобто як заподіяння тяжкої, середньої тяжкості шкоди здоров'ю. Реалізація запропонованого підходу усуне необхідність надавати одному й тому самому терміну різного значення щодо ознаки, яка займає одне й те саме місце в системі ознак складу злочину щодо різних статей Особливої частини, в тому числі й передбачених одним розділом Особливої частини КК.

Другий аспект проблеми з'ясування змісту понять “тяжкі наслідки” та “інші тяжкі наслідки” полягає у вирішенні питання, чи охоплюється вказаними наслідками такий прояв фізичної шкоди людині як смерть. Висновок про те, що суспільно небезпечні наслідки, що названі у КК як тяжкі, включають і смерть, подається у кримінально-правовій доктрині, як безсумнівний, зокрема, щодо складів злочинів “Незаконна лікувальна діяльність” чи “Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником” [11, с. 59, 61; 12 с. 64–68; 18, с. 317, 322; 19, с. 263, 266], за винятком окремих авторів [1, с. 10]. Такі самі підходи існують і у практиці застосування права, наприклад, щодо складів злочинів, передбачених ч. 2 ст. 147; ч. 2 ст. 364; ч. 2 ст. 365; ч. 2 ст. 366 КК [22, п. 10; 23, п. 7]. Навряд чи такий підхід можна вважати беззаперечним.

По-перше, диспозиція статті Особливої частини, у якій терміном “тяжкі наслідки”, яким позначається відповідна ознака складу злочину, що не має своєю альтернативою загибель людей, не дає підстав вважати, що тяжкими наслідками охоплюється шкода у вигляді смерті людини.

По-друге, санкція ст. 138 КК “Незаконна лікувальна діяльність” чи ч. 1 ст. 140 КК “Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником”, у яких відповідна ознака названа, як “тяжкі наслідки для хворого”, є м'якшою, ніж санкція ч. 1 ст. 119 КК “Вбивство через необережність”. Виходячи з презумпції “*legislator non praesumitur sibi ipsi contraries*”, це має означати, що законодавець вважає смерть людини наслідком більш тяжким, ніж просто “тяжкі наслідки” і за настання смерті встановлює більш сувору відповідальність. А.О. Байда стосовно складу злочину, передбаченого ст. 138 КК “Незаконна лікувальна діяльність”, пише, що “порівняльний аналіз санкцій статей 119 і 138 КК не дозволяє вважати, що в чинній редакції статті 138 КК, настання смерті внаслідок незаконної лікувальної діяльності охоплюється ознаками цього злочину” [1, с. 10].

По-третє, сам факт наявності у законодавстві терміну “особливо тяжкі наслідки” показує, що існують ще наслідки, крім смерті, котрі законодавцем вважаються більш тяжкими, ніж “тяжкі наслідки”.

Тому, за загальним правилом поняття “тяжкі наслідки” не охоплює шкоду такого характеру як смерть людини. Відповідно, тяжкі наслідки і смерть особи в таких складах злочинів не є спільними ознаками. За існуючою традицією складовими тяжких наслідків є тяжкі тілесні ушкодження та середньої тяжкості тілесні ушкодження [28, с. 372].

“Інші тяжкі наслідки” охоплюють шкоду такого характеру як смерть однієї людини лише в тих випадках, коли конструкція відповідного складу злочину поряд з “іншими тяжкими наслідками” включає загибель людей, або інше формулювання, яке б прямо вказувало на смерть кількох осіб, як наслідок відповідного злочину, якщо санкція цієї статті (частини статті) Особливої частини КК є більш суворою за санкцію відповідних частин статті про вбивство через необережність (ст. 119 КК). Якщо ж “інші тяжкі наслідки” названі в одному ряду із наслідками у вигляді у вигляді смерті однієї особи (ч. 2 ст. 137; ст. 141; ч. 2 ст. 381 КК), то вони не охоплюють шкоду такого характеру як смерть людини. Адже “інші тяжкі наслідки” позначають шкоду меншу, ніж та, котра позначена терміном, що передує “іншим тяжким наслідкам” у комбінації альтернативних наслідків того чи іншого складу злочину, і, як писав В.О. Навроцький, – іншу, таку що відрізняється від названого [17, с. 646]. Тут слід звернути увагу на непослідовність законодавця, яка полягає в тому, що він у багатьох статтях прирівнює загибель 2-х і більше людей до смерті однієї людини, котра в окремих випадках є складовою “інших тяжких наслідків” чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одній особі (ч. 3 ст. 414 КК), про що згадувалось вище. Це суперечить ст. 119, у якій необережне заподіяння смерті двом особам карається суворіше, будучи кваліфікуючою ознакою, що передбачена ч. 2 цієї статті. Будучи послідовним, потрібно відмовитись від використання у законі цих та інших понять, що мають занадто широкий і розмитий зміст, замінивши їх формально-визначеними поняттями. І як уже пропонувалось вище, конкретизувати як наслідки у вигляді шкоди здоров’ю, так і наслідки у вигляді смерті людини як за характером (видом), розміром заподіяваної шкоди, так і за кількістю потерпілих.

“Поняття “особливо тяжкі наслідки”... за звичайною логікою має передбачати наслідки, які є ще більш тяжкими, ніж “тяжкі наслідки”” [32, с. 38]. На сьогодні це поняття вжите у двох статтях Особливої частини КК – ч. 4 ст. 152 та ч. 3 ст. 153. Ні сама логіко-граматична конструкція “особливо тяжкі наслідки”, ні санкції відповідних частин статей, що є більш суворими, ніж санкції ч. 1 і ч. 2 ст. 119 КК, яка у співвідношенні порівнюваних норм виконує функцію норми про частину, не дають підстав сумніватися, що ця категорія суспільно-небезпечних наслідків охоплює смерть людини, більше того загибель кількох осіб.

Поняття “насильство” у теорії та практиці кримінального права прийнято роз’яснювати як таке, що охоплює певний спосіб вчинення злочину та наслідки суспільно небезпечного діяння, вчиненого відповідним способом [3, с. 26; 7, с. 52; 24, п.п. 9, 10; 25, п. 3]. Цей термін, будучи названим у диспозиції певної статті (частини статті) Особливої частини чітко вказує на спрямованість відповідного злочину на заподіяння фізичної шкоди людині. Роз’яснення ж, що поняття “насильство” охоплює шкоду саме здоров’ю людини і не включає наслідків у вигляді смерті ґрунтуються на порівнянні санкцій статей, у яких спосіб вчинення злочину позначений як насильство чи відповідний його вид, та статей, що встановлюють відповідальність за заподіяння конкретної шкоди здоров’ю людини (тяжких, середньої тяжкості чи легких тілесних ушкоджень).

Непослідовність з цього питання демонструє законодавець. В одних випадках законодавчі формулювання прямо вказують на те, що термін “наси́льство” охоплює наслідки у вигляді певної шкоди здоров'ю. Зокрема, це очевидно у тих статтях Особливої частини КК, у назві яких фігурує термін “погроза або наси́льство”, а в диспозиціях різних частин таких статей уточнено зміст погрози та вказано на суспільно небезпечні наслідки у вигляді тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості (ст.ст. 377, 398 КК та ін.). Іншим є смислове навантаження поняття “наси́льство” у складі злочину “Насильницьке донорство” (ст. 144 КК). Описаний у ч. 1 ст. 144 КК насильницький спосіб вказує на умисний характер цього злочину. За прийнятою класифікацією цей злочин відносять до злочинів, що ставлять в небезпеку життя та здоров'я людини. Заподіяння будь-якого з різновидів шкоди життю чи здоров'ю знаходиться за межами цього складу злочину. Так, однією з ознак, що відрізняють “Насильницьке донорство” від “Умисного тяжкого тілесного ушкодження” є те, що втрата крові потерпілим не була небезпечною для життя в момент заподіяння. Втрата потерпілим крові в такому обсязі, що стала небезпечною для життя, повинна кваліфікуватись лише як “Умисне тяжке тілесне ушкодження” за ознакою небезпеки для життя в момент заподіяння за ч. 1 ст. 121 КК. Адже норми про склади злочинів “Насильницьке донорство” (ч. 1 ст. 144) та “Умисне тяжке тілесне ушкодження” (ч. 1 ст. 121 КК) співвідносяться як частина і ціле.

Суперечливу позицію з приводу розуміння поняття “фізичне наси́льство” займає М.І. Панов. Спочатку він наголошує, що: 1) фізичне наси́льство – це особлива характеристика злочинного діяння, спосіб його вчинення, але не наслідки діяння; 2) фізичне наси́льство відрізняється від його наслідків саме тим, що воно завжди становить собою дію, тоді як заподіяння шкоди здоров'ю іншої особи є наслідком; 3) фізичне наси́льство як спосіб вчинення злочину не завжди поєднане із заподіянням шкоди здоров'ю [21, с. 15–16]. А далі цей вчений пише, що якщо поняття “фізичне наси́льство” включене до статті КК, то немає необхідності кваліфікувати вчинені діяння додатково за статтями, що передбачають відповідальність за умисне заподіяння тілесних ушкоджень відповідного виду, оскільки вказівка в законі на насильницький спосіб вчинення злочину (фізичне наси́льство) означає одночасно не лише нанесення удару, побоїв, а й можливе або дійсне заподіяння потерпілому легкого чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень. Все вчинене (в т. ч. наслідки, що настали), – стверджує М.І. Панов, – охоплюється тією нормою КК, в якій фізичне наси́льство включене як обов'язкова ознака відповідного злочину [21, с. 19].

Поняття “наси́льство, що є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого” і “наси́льство, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого”, що також вживаються у диспозиціях кримінально-правових норм, є результатом дихотомічного поділу поняття “наси́льство”. За правилами дихотомічного поділу понять [8, с. 50] утворені в його результаті два поняття – позитивне і негативне – повністю вичерпують обсяг підданого поділу поняття, в розглядуваному випадку – поняття “наси́льство”. Проте це правило формальної логіки порушене щодо наведених складових поняття “наси́льство”. Адже жодне з них не охоплює такий наслідок як тяжке тілесне ушкодження. Цей наслідок у складах злочинів, ознакою яких є “наси́льство, що є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого”, названий як кваліфікуюча (особливо кваліфікуюча) ознака (ч. 4 ст. 187 КК “Розбій”, ч. 4 ст. 189 КК “Вимагання”), а отже самим законодавцем не ототожнюється із наси́льством, що є небезпечним для життя чи здоров'я

потерпілого. Вирішення цієї суперечливої ситуації може бути дане лише самим законодавцем. Потрібно відмовитися від використання у законі понять “наси́льство, що є небезпечним для життя чи здоров’я потерпілого” і “наси́льство, яке не є небезпечним для життя чи здоров’я потерпілого”, як таких, призначення котрих полягає у тому, щоб позначати диференціацію наслідків насильства, до речі, не таку вже й чітку.

Незважаючи на загальноприйняте розуміння понять “фізичне насильство”, “наси́льство, що є небезпечним для життя чи здоров’я потерпілого” і “наси́льство, яке не є небезпечним для життя чи здоров’я потерпілого” як таких, що позначають певний спосіб вчинення злочину й одночасно суспільно небезпечні наслідки у вигляді визначеної для кожного із них шкоди здоров’ю [9, с. 146; 15, с. 56, 93; 24, п.п. 9, 10], з таким підходом можна посперечатись. Цей усталений в теорії та на практиці підхід призводить його прихильників до необхідності надавати різне значення однаковим за своїми зовнішніми проявами способам вчинення злочину залежно від тяжкості наслідків, які вони потягли. Таким чином, по-різному щодо різних статей Особливої частини КК визначається обсяг одного й того самого поняття – “фізичне насильство”, що є порушенням принципу системності кримінального права. Вважаючи, що наслідки, що настали, охоплюються тією нормою КК, в якій фізичне насильство включене як обов’язкова ознака відповідного злочину [21, с. 19], М.І. Панов стверджує, що такі наслідки застосованого до особи фізичного насильства, як тяжкі тілесні ушкодження та смерть, не охоплюються поняттям “фізичне насильство” [21, с. 21]. Критикуючи позицію вчених, котрі включають до поняття “фізичне насильство” й такі наслідки як тяжкі тілесні ушкодження та смерть, він пише, що вона призводить до перетворення поняття “фізичне насильство” в надзвичайно широке й невизначене за обсягом. Але теоретично обґрунтованих критеріїв визначення меж цього поняття М.І. Панов не називає і чому його верхньою межею має бути саме тілесне ушкодження середньої тяжкості не вказує. Він лише посилається на позицію законодавця, яка знаходить своє відображення у співвідносній суворості покарання за відповідні злочини [21, с. 21]. Слід зазначити, що й без включення до обсягу аналізованого поняття наслідків у вигляді смерті та тяжких тілесних ушкоджень поняття “фізичне насильство” та його варіанти в їхньому усталеному розумінні є такими, що суперечать принципу точності кримінально-правової кваліфікації. Адже сам законодавець відповідальність за заподіяння умисних легких тілесних ушкоджень, що спричинили короточасний розлад здоров’я або незначну втрату працездатності, та умисних середньої тяжкості тілесних ушкоджень диференціює. Такій диференціації суперечить об’єднання цих різних за тяжкістю наслідків в обсязі єдиного поняття, зокрема, “наси́льство, що є небезпечним для життя чи здоров’я потерпілого”.

Більш обґрунтованою є позиція Н.А. Лопашенко, яка вважає, що насильство, котре призвело до заподіяння шкоди здоров’ю чи життю потерпілого, потребує додаткової кваліфікації за відповідними статтями Кримінального кодексу, оскільки виходячи з граматичного тлумачення поняття “наси́льство”, наслідки не охоплюються цим поняттям [13, с. 84–85]. Дійсно, спосіб вчинення злочину не слід ототожнювати із суспільно небезпечними наслідками з тієї простої причини, що це різні ознаки складу злочину.

Ще одним аргументом на користь точки зору, що відстоюється, та ілюстрацією непослідовного законодавчого підходу до вирішення питання про зміст поняття “наси́льство” у різних складах злочинів, є те, як у кримінальному праві визначають

співвідношення суспільно небезпечних наслідків, що є результатом застосованого до особи насильства, і, згідно з усталеним підходом, охоплюються цим поняттям, та однойменного способу вчинення злочину. Так, у ч. 2 ст. 393 КК “Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти” альтернативно названі такі кваліфікуючі ознаки, як вчинення діяння способом, небезпечним для життя чи здоров'я інших осіб та застосування насильства. Це означає, що щодо цього складу злочину законодавець не ототожнює спосіб вчинення злочину, спрямований на заподіяння шкоди життю чи здоров'ю особи і насильство. Погоджуюсь з М.І. Хавронюком, що не зрозуміло, що в цьому випадку слід розуміти під насильством [32, с. 446]. Скидається на те, що оскільки відповідний спосіб вчинення злочину названий як окрема ознака, то термін “насильство” позначає лише наслідки застосування такого способу. Інші висновки щодо розуміння поняття “насильство” викликають конструкції кваліфікованого та особливо кваліфікованого складів злочинів “Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи” (ст. 399 КК). Кваліфікуючою ознакою у ч. 2 ст. 399 КК названо вчинення діяння загально небезпечним способом. Загально небезпечний спосіб за своєю суттю є насильницьким. За ч. 3 ст. 399 КК відповідальність настає, якщо наслідком вчиненого діяння стала загибель людей, завдання їм тяжких тілесних ушкоджень чи настання інших тяжких наслідків. В цьому випадку законодавець розрізняє спосіб вчинення злочину, для якого іманентними є наслідки у вигляді шкоди життю та здоров'ю особи і самі ці наслідки.

Навряд чи можливо зламати існуючі усталені підходи до розуміння поняття насильство, як такого, що охоплює і суспільно небезпечні наслідки, у чинному законодавстві, доктрині та практиці. Але у новому КК, або у новій редакції КК, проект якого уже давно підготовлений і схвалений Національною комісією із зміцнення демократії та утвердження верховенства права 26 березня 2007 р., потрібно не розширювати обсяг поняття “насильство”, поширюючи його ще й на суспільно небезпечні наслідки, а вживати лише для позначення способу вчинення злочину. Наслідки ж конкретизувати як уже пропонувалось вище у цій роботі. У тих же статтях Особливої частини КК, у назві яких фігурує термін “погроза або насильство”, а в диспозиціях різних частин таких статей уточнено зміст погрози та вказано на суспільно небезпечні наслідки у вигляді тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості (ст.ст. 377, 398 КК та ін.), термін “насильство” у назві замінити терміном “заподіяння шкоди здоров'ю”.

Вилучення у людини її органів – ознака, названа у ч. 2 ст. 143 КК “Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини”, котра позначає одночасно і суспільно небезпечне діяння і його наслідки – втрату органу. Ці наслідки за змістом збігаються з одним із проявів тяжкого тілесного ушкодження (ч. 1 ст. 121 КК). Відповідно, існує необхідність з'ясувати співвідношення названих складів злочинів та норм, що їх закріплюють. Поняття “примушування” як спосіб вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 143 КК тлумачать як застосування психічного чи фізичного насильства, спрямованого на те, щоб схилити потерпілого до надання згоди на вчинення відповідних діянь над ним [18, с. 326; 19, с. 272]. Якщо стати на таку позицію, то тоді слід визнати, що норма закріплена у ч. 2 ст. 143 КК є спеціальною відносно норми, що передбачена у ч. 1 ст. 121 КК за ознакою мети вчинення злочину. Далі розвиваючи цю думку, виходить, що законодавець включив до Особливої частини КК привілейований склад умисного тяжкого тілесного ушкодження, і ознакою, котра визначає нижчий порівняно із умисним тяжким тілесним ушкодженням ступінь суспільної небезпеки

цього злочину, є мета трансплантації. Такий підхід був би абсурдним. Він суперечить задекларованому у Конституції України (ст. 24) принципу рівності громадян перед законом. Крім того, у тих випадках, коли законодавець вважає насильство обов'язковою ознакою складу злочину, про це прямо вказується у диспозиції відповідної статті Особливої частини КК. Тому, вважаю необгрунтовано тлумачити поняття “примушування” як таке, що включає в себе насильство – спосіб, яким вчиняється умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК). Вилучення у людини її органів або тканин з метою їх трансплантації, вчинене шляхом насильства, за наявності усіх необхідних ознак кваліфікується як умисне тяжке тілесне ушкодження за відповідною частиною ст. 121 КК України.

Висновки. Таким чином було проаналізовано зміст і можливі законодавчі перспективи понять, що позначають спільну для певної групи складів злочинів ознаку – суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди здоров'ю людини у різних їхніх проявах. Далі потрібно розглянути інші спільні ознаки складів злочинів, що мають своїм наслідком певну шкоду здоров'ю та показати, в якому співвідношенні перебувають складі злочинів та норми, що їх закріплюють. Але це вже буде предметом іншої публікації.

1. *Байда А.О.* Відповідальність за незаконну лікувальну діяльність за КК України (аналіз складу злочину, питання кваліфікації). Автореферат дисер. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук. – Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2006. – 20 с.
2. *Борисов В.И., Куц В.Н.* Преступления против жизни и здоровья: вопросы квалификации. – Харьков: Консум, 1995. – 104 с.
3. *Борисов В.И.* Злочини проти волі, честі та гідності особи. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості: (Лекція 6 та 7). – Харків: Видавець ФО-П Вапнярчук Н.М., 2008. – 32 с.
4. *Борисов В.И., Пащенко О.О.* Злочини проти безпеки виробництва: поняття та види. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки. Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2006. – 2006. – 224 с.
5. *Борзенков Г.Н.* Преступления против жизни и здоровья: закон и правоприменительная практика. Учебно-практическое пособие. – Москва: Зерцало-М, 2008. – 256 с.
6. *Денисов С.Ф., Сіц Д.О.* Посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (ст. 181 КК України): проблема застосування і перспектива удосконалення // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Прогалини у кримінальному законодавстві. Міжнародний симпозіум, 12–13 вересня 2008 р. Тези і реферати доповідей, тексти повідомлень. – Львів, 2008. – 352 с. – С. 220–228.
7. *Смельянов В.П.* Кваліфікація злочинів проти власності. – Харків: Рубікон, 1996. – 112 с.
8. *Кириллов В.И., Старченко А.А.* Логика: Учеб. для юридич. вузов и фак. ун-тов. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. Шк., 1987. – 271 с.
9. *Кочои С.М.* Ответственность за корыстные преступления против собственности. – М.: Юрист, 1998. – 184 с.
10. Кримінальне право України. Особлива частина. Підручник для студентів юрид. вузів та факультетів. За ред. професорів П.С. Матишевського, С.С. Яценка, доцента П.П. Андрушка. Київ: Юрінком Інтер, 1999. – 896 с.
11. Кримінальне право України. Особлива частина. За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація. – Київ-Харків: Юрінком Інтер – Право, 2002. – 494 с.

12. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник (Ю.В.Александров, О.О.Дудоров, В.А.Клименко та ін.). – Вид.2-ге, переробл. та допов. /За ред. М.І.Мельника, В.А.Клименка. – К.: Атіка, 2008. – 712 с. – С. 63–76.
13. *Лопашенко Н.А.* Преступления против собственности. Теоретико-прикладное исследование. Москва: ЛексСст, 2005. – 408 с.
14. *Мальцев В.В.* Проблема уголовно-правовой оценки общественно опасных последствий. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1989. – 192 с.
15. *Матышевский П.С.* Преступления против собственности и смежные с ними преступления. – Киев: Юринком, 1996 – 240 с.
16. *Навроцький В.О.* Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації. – Київ: Атіка, 1999. – 464 с.
17. *Навроцький В.О.* Основи кримінально-правової кваліфікації. – Київ: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
18. Науково-практичний коментар до Кримінального-кодексу України. – 4-те вид., переробл. та доповн. /За ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка. – К.: Атіка, 2007. – 1184 с.
19. Науково-практичний коментар до Кримінального-кодексу України. – 4-те вид., переробл. та доповн. /Відп. ред. С.С.Яценко. – К.: А.С.К., 2005. – 848 с.
20. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (2-ге вид., перероб. та доп.) /За заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – К.: Дакор, 2008. – 1428 с.
21. *Панов Н.И.* Квалификация насильственных преступлений. Учебное пособие. – Харьков: Юрид. ин-т, 1986. – 54 с.
22. “Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень”: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р.
23. “Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи”: постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р.
24. “Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності”: постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 грудня 1992 р.
25. “Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи”: постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р.
26. “Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довілля”: постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р.
27. “Про практику застосування судами України законодавства у справах, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці”: постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 жовтня 1982 р.
28. *Расторопов С.В.* Уголовно-правовая охрана здоровья человека от преступных посягательств: Монография. 2-е изд., перераб. и доп. – Спб.: Издательство Р.Асланова “Юридический центр Пресс”, 2006. – 489 с.
29. *Сташис В.В., Бажанов М.И.* Уголовно-правовая охрана личности. – Харьков: “Вища школа”, 1976. – 220 с.
30. *Тростюк З.А.* До проблеми негативного прояву латентності тексту Кримінального кодексу України //Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Прогалини у кримінальному законодавстві. Міжнародний симпозіум, 12–13 вересня 2008 р. Тези і реферати доповідей, тексти повідомлень. – Львів, 2008. – 352 с. – С. 169.
31. *Фесенко Є.В.* Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони. – Київ: Атіка, 2004. – 280 с. С. 118.
32. *Хавронюк М.І.* Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. – Київ: Істина, 2004. – 504 с.

**BODIES OF CRIMES DIFFERENTIATION, COMMON FEATURE
OF WHICH LIES IN THE SOCIALLY
DANGEROUS CONSEQUENCES OF MAN'S HEALTH INJURY:
CONTENT OF COMMON FEATURES**

L. Brych

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str. 1, UA – 79000 Lviv, Ukraine*

Content of the notions that define some kinds of consequences of man's health injury is analyzed. Propositions concerning their evolvement are made.

Key words: man's health injury, bodies of crimes common features.

Стаття надійшла до редколегії 01.05.2009

Прийнята до друку 01.06.2009